

виробництва; обґрунтування науково-технічних пріоритетів виробничого комплексу України з метою підвищення динаміки розвитку національної економіки; виявлення доцільності розширення співробітництва України з Євросоюзом і інтеграції з ринковим простором ЄС.

Зазначені проблеми пов'язують із впровадженням всеохоплюючої стратегії реалізації задуму стійкого економічного розвитку. Даний задум припускає єдність цілей міжнародного регулювання економічного росту, який враховує природні обмеження і відмову від фізичного нарощування ресурсоспоживання і перерозподілу природних ресурсів.

8.2. Господарське законодавство як сукупність засобів сприяння сталому економічному розвитку України

У державному секторі економіки розвинутих країн навколо найбільш важливих корисних копалин і природних ресурсів концентруються господарські інтереси, реалізація яких сприяє успішному функціонуванню законодавства.

Аналіз стану модифікації українського господарського законодавства дозволяє виявити не розробленість комплексу наукових основ процедурних взаємин органів правозастосування із господарюючими суб'єктами як суб'єктами процедури. Це стало однією з причин відсутності методології належного проведення порівняльної економічної оцінки альтернативних рішень на користь місцевої громади при виділенні земельних ділянок органами місцевого самоврядування суб'єктам підприємництва. Неоднозначне розуміння правозастосовуючими органами категорії «інтерес», спонукало до офіційного тлумачення поняття «інтереси держави».

У цьому зв'язку новим аспектом проблеми формування системи господарського законодавства стає результативність структури ГК України для створення цільового комплексу норм адаптаційного

характеру стосовно вимог забезпечення сталого розвитку. Саме завдяки положенням даного кодифікованого закону можна окреслити базові цілі, які досягаються в ракурсі стійкого розвитку сфери господарювання при тому, що модель сталого розвитку може мати різні масштаби, сфери і форми аплікації.

Завдання оптимізації моделі ресурсокористування, яка в контексті сучасної проблеми забезпечення сталого розвитку сфери господарювання може бути «прочитаною» як мінімізація ресурсоспоживання на одиницю виготовленої продукції як на рівні ВВП країни, так і в економічному житті регіонів, а також у діяльності комерційних агентів пов'язано, по-перше, із зменшенням прямого, «планового» сукупного навантаження на природу, призупиненням тенденції подальшої деградації навколишнього середовища, а, по-друге, – із зниженням ризиків «нештатних» ситуацій – внаслідок зменшення валових обсягів залучених ресурсів¹.

Суб'єкт господарської діяльності – найбільш розповсюджений агент залучення природних ресурсів у господарський оборот, тому поставлене завдання стає реальним для виконання через корегування правового статусу і зобов'язань даного суб'єкта. Правова сутність інституту господарського відання у встановленні майново-правової форми організації управління майном власника вже досліджувалася в комплексі з питаннями соціальної правоздатності. Соціальна правоздатність була обґрунтована як засіб реалізації державних та суспільних інтересів², однак при розгляді проблеми передачі природних ресурсів у господарський обіг потребує розв'язання питання оптимізації функцій господарського законодавства. Розв'язання подібного завдання адресується суб'єктам законотворчого процесу для вдосконалення правового регулювання господарських відносин.

Стосовно правового впливу на поведінку конкретного суб'єкта господарювання, за необхідне вважається прийняття рішень, які вимагають врахування якомога більшого числа фактороутворюючих

¹ Туниця Т. Еколого-економічні засади моделі сталого розвитку. *Збірник наукових праць*. Київ. 2004. Вип. 40. С. 237.

² Туниця Т. Еколого-економічні засади моделі сталого розвитку. *Збірник наукових праць*. Київ. 2004. Вип. 40. С. 237.

елементів економічного, правового, соціального, цільового й іншого характеру.

О. П. Подцерковний дійшов висновку, що в Україні поки не склалися традиції лояльного приватного менеджменту. Будь-яке наближення до власності найчастіше закінчується економічними зловживаннями¹. Відомо, що й при залученні в господарський оборот природних ресурсів, які належать на праві власності українському народу, поширеним явищем залишаються економічні ризики та зловживання правом.

Тому формування у суб'єктів підприємництва ціннісних орієнтацій до «детінізації» економіки поряд із забезпеченням господарського правопорядку, прозоре встановлення доцільних взаємозв'язків підприємців з органами влади, упровадження правового режиму сумлінної конкуренції експлуатаційних та відтворювальних технологій стосовно надр та інших природних ресурсів – ось не повний перелік сфер, де поєднання приватних і публічних інтересів виправдано метою розширеного відтворення національного господарства.

Як впливає з проведеного аналізу, учені вбачають загрозу відтворенню національного господарства України не тільки в «суцільній» корпоратизації державних підприємств, а також у безприбутковому веденні економіки, запереченні колективної власності², неадекватних, безглузвих і шкідливих економіко-правових діяч з передачі в оренду окремих рекреаційно-природних територій та ресурсів.

У всіх розвинених країнах удосконалення законодавства, яке регламентує відносини у галузі господарювання залишається традиційною метою впливу права на економіку. При цьому в цивілізованих державах засоби його досягнення відбираються з урахуванням визначених світовим співтовариством закономірностей.

Як одне з завдань удосконалення учені розглядають не лише його кодифікацію і гармонізацію, але і модифікацію. Більш того, вони об-

¹ Подцерковный О. О необходимости согласования юридических и экономических аспектов корпоратизации. *Підприємництво, господарство і право*. Київ. 2004. № 3. С. 36.

² Мамутов В. К., Савельев Л. В. Нужна ли и легитимна ли коллективная собственность. *Підприємництво, господарство і права*. Київ. 2003. №11. С. 3–5.

грунтують системне правове регулювання в економічній сфері, побудоване на основі функціонально-системного підходу до узгодження норм, які впливають на економічні відносини¹.

Отже, формування національного господарського законодавства збігається за часом зі створенням передумов стійкого «імунітету» економіки України до трансформаційних і політичних потрясінь. Доцільність орієнтації вітчизняного законодавства на тенденції циклічної закономірності спадів і підйомів економічного розвитку певною мірою обумовила визначення його ролі в забезпеченні відтворення національного господарства України.

Таким чином, задоволення сучасних потреб суспільства у прозорості та прибутковості господарського обігу природних ресурсів вимагає вдосконалення саме господарського законодавства. Насамперед тому, що ключовою ознакою його функцій є динамізм стосовно врахування економічного стану сфери свого впливу (на відміну від догматичних функцій цивільного законодавства).

Тут глобалістика пропонує ряд наукових рекомендацій, до яких доречно ставитися як до загальноприйнятих у світі цінностей. Серед яких необхідність:

- стабілізації (не зростання) і обмеження масштабів світової економіки, енергетики й ін.;
- поступового переходу від панівної економічної системи світу тотального капітал-глобалізму до інтегрованої системи глобального економічного солідаризму;
- запровадження системи фінансових рентних платежів, квот забруднення, санкцій за забруднення, а також міжнародної торгівлі квотами.

Вважають, що ера глобального капіталізму об'єктивно закінчується, проте вчені передрікають, що економічний глобалізм як найвища перехідна стадія капіталізму не «здасться без бою». Його трансформацію можна здійснити лише насамперед на економічній основі, економічними методами і механізмами. Політичні, правові та інші механізми можуть відіграти лише допоміжну роль. Це підтверджу-

¹ Знаменський Г. Л. Кодифікація і гармонізація економічного законодавства. *Юрид. вісник України*. 2003. № 38. С. 10.

ється і невдалою долею розробленого в Секретаріаті ООН у 80-х роках минулого століття проекту Кодексу поведінки ТНК, який все ще не набув стану ефективної дії¹. Погодження навіть з допоміжною роллю господарського законодавства в реалізації «права на розвиток в інтерпретації. М. Стронга, який вважає, що людство має право контролювати й регулювати як масштаби, так і структуру економічної (антропогенної) діяльності заради безпеки розвитку і виживання» вимагає прояснення: наскільки доцільними є важелі обмеження природоресурсообороту в сфері господарювання, в якій рівнем природоресурсообігу досягається економічний ріст.

Дослідження господарського законодавства в контексті завдань адаптації висвітлює чимало організаційно-майнових проблем реалізації господарських прав. Для пристосування законодавства до вимог сталого розвитку стосовно господарського використання природних ресурсів продуктивним є узагальнення Д. В. Задихайла, а саме: «в умовах надзвичайної динаміки споживання основних видів сировини, особливо енергоносіїв, та революційних змін – переходу до нових технологічних укладів науково-технічного забезпечення економічної діяльності, становлення інформаційного способу виробництва, будівництва економік інформаційного типу – тільки і має аналізуватися проблематика правового регулювання української економіки»². З усвідомленням його сприйняття впливу права на економіку доцільно встановлювати стан адекватності сучасного господарського законодавства конституційним вимогам забезпечення з боку держави соціальної спрямованості економіки. У сукупності з традиційними підходами науки господарського права це дозволить визначити правові форми делегування права здійснення підприємницької концесійної діяльності з використання природних ресурсів у сфері господарювання. Для розв'язання такого завдання в межах об'єкту дослідження доречно розглянути питання обґрунтування теоретичних і методоло-

¹ Білоус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальна перспектива і сталий розвиток (сисемні маркетингові дослідження). Київ. 2005. С. 370.

² Задихайло Д. В. Стратегія держави в системі законодавчого регулювання економічних відносин. *Вісник Академії правових наук України*. Харків. 2006. №1. С. 131–136.

гічних аспектів аналітико-правової основи інвестиційної підтримки довгострокового залучення в господарський оборот природних ресурсів та виявлення потенційних можливостей розширення завдань і функцій господарського законодавства, підсилюючи його адаптивні можливості на принципах апроксимації.

При обґрунтуванні авторської позиції у розв'язанні вказаного завдання стали у нагоді: комплексний порівняльно-правовий аналіз тлумачення норм права, що регулюють відносини з використання природних ресурсів у сфері господарювання, узагальнення результатів анкетування й опитування учасників господарського обороту, систематизація доктринальних поглядів на роль господарського законодавства у стабілізації умов раціоналізації відносин у нафто-, газо-, вуглевидобувних галузях виробництва унаслідок підсилення правового регулювання використання надр, пропозиції з розширення правової конструкції природоресурсової концесії.

Режими господарського використання природних ресурсів (з однієї сторони) і режим відтворення довкілля (з іншої), частиною якого є природоохорона функція, щільно перетинаються.

Таким чином, теоретико-концептуальні підходи до вивчення питань модернізації господарського законодавства та методологічного забезпечення його орієнтації на створення умов сталого розвитку країни необхідно розглядати, виходячи з того, що вітчизняне господарське законодавство внаслідок його кодифікації: стало чинником стабілізації правового регулювання господарської діяльності та проєкцією на стабілізацію природоресурсообороту; сприймається як індикатор супроводу сталого розвитку, і, зокрема, в контексті визначеності потенціалу галузі господарського законодавства в даному процесі. При цьому, процес використання, умовно кажучи, інтегрованих індикаторів сталого розвитку (гармонізованих з головними індикаторами економічного росту, які застосовуються в країнах з розвиненою економікою) в Україні ще не набув необхідного поширення, що обумовлено станом економічного розвитку.

Саме тому конкретизація вимог забезпечення соціальної спрямованості економіки стає нагальною потребою науки господарського

права. Виконання вказаного обов'язку у найбільш загальному вигляді пов'язують із справедливим та раціональним веденням господарства в умовах обмеженості ресурсів та безобмеженості потреб.

Якщо довести заявлений намір до господарсько-правових засобів, які б містили у собі елементи сумісності з конституційними приписами, то господарське законодавство збільшило б свою юридичну міцність у досягненні адекватності вимогам сталого розвитку.

Коли мова йде про господарсько-правові засоби, звичай, ними вважають не лише юридичні інструменти. Юридичні утворення господарсько-правових засобів у сукупності з технологіями правового регулювання збільшують силу первинних елементів останнього, а саме норм права.

А. В. Малько вважає правові засоби досить важливою юридичною категорією, яка показує суттєву правову реальність: певні інструменти і діяння суб'єктів з їхнім застосуванням з метою досягнення конкретного результату. Тільки при ретельному вивченні даних складних феноменів, при упорядкуванні знань про них, при адекватному і якісному використанні в юридичній сфері можна сподіватися на кардинальне підвищення ефективності правового регулювання, що дозволить вийти на принципово новий рівень розвитку правової форми¹ та закласти у нових законах стимулюючий тип правового регулювання.

Механізм, здатний адаптувати господарське законодавство до вимог сталого розвитку, доцільно розробляти, беручи за основу пропозиції, обґрунтовані свого часу Г. Л. Знаменським. Він доводить, одним із шляхів досягнення узгодженості норм господарського законодавства через свідому розбудову окремих функціонально-цільових підсистем для забезпечення досягнення значимих народногосподарських цілей. На його переконання ці підсистеми можуть і мають утворюватися у межах одного будь-якого інституту, або на стику різних інститутів².

¹ Малько А. В. Правовые средства как общетеоретическая проблема. Правоведение. *Известия высших учебных заведений*. 1999. №2. С. 15.

² Знаменский Г. Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства. Київ : Наукова думка. 1980. С. 146.

У гіпотезі, запропонованій у наведеному дослідженні, тобто при розробці методологічних засад формування функціонально-цільової підсистеми сталого розвитку йдеться про межі інституту майнової основи господарювання.

Безпосереднім предметом регулювання господарського законодавства є не лише господарська діяльність, під якою розуміють процес виробництва і реалізації продукції, впровадження робіт і надання послуг, а також – забезпечення цього процесу необхідними ресурсами, включаючи природні. На думку Г. Л. Знаменського, предметом регулювання господарського законодавства мають стати не тільки загальні, але і специфічні прояви господарської діяльності в різних сферах економіки (інвестиційний процес, технічне переозброєння та інше)¹, чого і вимагають принципові положення забезпечення вимог сталого розвитку.

Водночас Концепція сталого розвитку модифікується майже кожною державою. У ході даного процесу зважується обсяг її економічної й екологічної складових. Це знаходить відображення в системі національного законодавства або в системі права. У висвітленні особливостей системи господарського законодавства України заслуговує на увагу адекватність його стану не лише вимогам екологізації господарської діяльності, але й в цілому стратегії економічного росту на принципах сталого розвитку.

Підприємці та інші численні суб'єкти і спеціального природокористування здійснюють акти господарського використання природних ресурсів не завжди в межах господарського правопорядку. Тому стан його охорони і захисту вказує, наскільки слід модернізувати господарське законодавство, аби воно виконувало свою допоміжну роль в забезпеченні вимог сталого розвитку стосовно господарського використання природних ресурсів.

Наприклад, у Нідерландах законодавчо закріплена концепція стійкого економічного і соціального росту². Новизна постановки

¹ Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. Київ : Наукова думка. 1996. С. 44.

² План действия «Устойчивые Нидерланды». Открытый экологический университет. Экономика. Москва. 1995. С. 54.

даної проблеми будується на том, що система елементів господарського правопорядку, в складі якого значна роль належить функціям однойменної галузі законодавства, не розглядалася раніше як інструмент реалізації довгострокових проєктів стабільного росту. В запропонованому ракурсі не досліджувався предмет господарського права.

Створення нової господарсько-правової методології модернізації господарського законодавства може конструктивно модифікувати зазначену Концепцію, представлену так, як вона запропонована в Національній доповіді 1999 року, якщо інструменти і механізми оновлення збудувати на наукових засадах стимулювання в нормах господарського законодавства виконання конституційного припису ч. 4 ст. 13 Конституції України про забезпечення соціальної спрямованості економіки взагалі та, зокрема, економіки природокористування. Важливим елементом такої методології є доктрина спеціального закону про концесії природокористування. В ній визначено принципову значимість господарсько-правових засобів для забезпечення соціальної спрямованості економіки природокористування з оглядом на те, що вони є реакцією на конкретні перепони.

Отже, при умові, що будуть обрані належні пріоритети адаптації, можна дістати нові знання про: співставлення засобів забезпечення соціальної спрямованості економіки природокористування; інструменти раціоналізації договірних конструкцій, на засадах яких використовуються природні ресурси у сфері господарювання; способи екологізації господарювання та його правових основ, тобто досягти таким чином цілей дослідження.

Задоволення сучасних потреб суспільства у прозорості господарського обігу природних ресурсів вимагає вдосконалення саме господарського законодавства. О. П. Подцерковний дійшов висновку, що лише за умов врахування комплексу правоутворюючих факторів, а саме: економічного стану, психологічних аспектів, демографічних обставин, макроекономічних показників, інфляційних факторів, економічної підготовки громадян, устояних звичаїв ділового обігу тощо, можна досягти ефективної побудови системи правового регулювання

економічних відносин¹. Аналіз матеріалів правоохоронних органів свідчить, що сукупність вказаних факторів не досягається в інструментах впливу господарського права на господарські відносини, пов'язані з оборотом природних ресурсів.

Законодавством про використання природних ресурсів саме у межах господарсько-правового режиму передбачається вимога до суб'єктів господарювання: здійснювати процес використання ресурсів природи ефективно та економно, на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності. За характером цілеспрямування це є вимога господарського (як комплексного та системного) використання природних ресурсів. Але внаслідок реальної загрози бути безгосподарно витраченими (як антипод терміна «господарське використання»), у ч. 2 ст. 150 ГК України застосовується поняття «безгосподарне використання». У запропонованій нормі воно вживається у контексті із економічною ціллю застереження та запобігання даному явищу. Запобігання здійснюється заходами різноманітних юридичних процедур та правил, розосереджених у господарському законодавстві.

Отже, на правовий режим тут покладається двоєдине завдання: 1) сприяти подоланню безгосподарного використання природних ресурсів (наприклад, за умов, коли вимоги цивільного та господарського законодавства недостатньо інтегровані з зобов'язаннями правочинів, концесійних угод, територіально-господарських договорів тощо); 2) забезпечувати реалізацію концепції соціально оптимального використання ресурсів як передумови відтворювальних процесів в національному господарстві.

Призначення правового впливу обов'язків та дозволів на поведінку суб'єктів використання розкривається у відомих концепціях, на підставі яких закладалися основи формування господарсько-правових заходів вказаного режиму.

Як доведено Г. Л. Знаменським, використання винятково багатой за методологічними можливостями категорії «ціль» дозволяє повніше,

¹ Подцерковний О. П. Проблеми неспівпадіння економічних та юридичних відносин у сфері грошових зобов'язань суб'єктів господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. Київ. 2006. С. 46.

найбільш адекватним способом переміщувати центр ваги у вирішенні проблем... в конкретних економічних відносинах. Саме тут повною мірою розкривається цільовий характер правових норм, виявляється їхня дійсна результативність і ефективність¹.

Отже, науковцями вже було доведено переваги цільового підходу до утворення господарсько-правових норм. Для поповнення теорії господарського законодавства новими ідеями стасовно методологічних заходів розвитку положень правового режиму використання природних ресурсів у сфері господарювання, слід визначати лімітуючі фактори у структурі цілей, об'єднаних у систему цілеположення. У протилежному випадку буде залишатися не реалізованим потенціал багатьох з норм ГК України, в яких закладено можливість забезпечення реалізації довгострокових проектів.

Тому слід визнати недостатньо вдалою за змістом та не завершеною за приписами норму ст. 148 ГК України. За своїм характером вона є проявом функції уніфікації вимог до господарського використання кожного виду (і навіть категорії) природного ресурсу. Насправді звести всі особливості таких правових режимів неможливо. Виключенням є лише один елемент правових режимів – ціль правового регулювання відносин з процедури залучення і використання їх в сфері господарювання.

Проведене узагальнення надає аргументи для доказу гіпотези, що правове забезпечення підтримки державою та інвесторами розвитку господарювання на засадах стабільності має не лише факультативне (споміжне) значення для реалізації права на розвиток, але й концептуально-визначальне – для формування сучасної системи господарського законодавства. Зокрема, модернізованої правового простору, який утворюється суміжними з ним галузями, та гармонізованого з основами господарського правопорядку ЄС.

¹ Знаменский Г. Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства. Київ : Наукова думка. 1980. С. 58–75.